

van de vestinggouverneurs en als auditeur van het garnizoen (een ambtenaar belast met de strafrechtspleging) de gehele belegering in Oostende meegemaakt en de gebeurtenissen in een dagboek opgetekend. In zijn in 1621 verschenen werk verwijt hij eerdere auteurs van het beleg dat zij de gebeurtenissen foutief of aangedikt hebben weergegeven. Volgens Simoni richt Flemings woede zich vooral op Van Haestens.

Simoni tracht in haar studie te achterhalen welke bronnen Van Haestens voor zijn boeken over Oostende heeft gebruikt. Kende hij de inhoud van Flemings dagboeken? Via de gebruikte afbeeldingen en door middel van stijlvergelijkingen komt zij tot de conclusie dat Van Haestens boeken over het beleg van Oostende bewerkingen zijn van het in 1604 verschenen werk *Histoire remarquable de ce qui s'est passé ... au siège ... d'Ostende*, dat op zijn beurt weer een vertaling was van het in datzelfde jaar in Keulen uitgekomen boek *Belagerung von Ostende*. De auteur hiervan was waarschijnlijk Henricus Bilderbeke, agent van de Staten-Generaal in Keulen. Simoni maakt daarmee aannemelijk dat Van Haestens niet beschuldigd kan worden van het plagiëren van Flemings aantekeningen, maar de kans die dit vervolgens biedt om te onderzoeken wie van de beide auteurs, Fleming of Bilderbeke, de feiten van het beleg beter heeft weergegeven, laat zij onbenut.

Het is jammer dat Simoni zich heeft beperkt tot de ontstaansgeschiedenis van Van Haestens boeken over het beleg van Oostende. Waarschijnlijk heeft haar achtergrond als specialist op het gebied van boekgeschiedenis haar hierbij parten gespeeld. Het beleg van Oostende was een drama van mythische proporties, maar in Simoni's studie komt dat amper uit de verf. De zeer riskante en twijfelachtige manier waarop generaal Vere, opperbevelhebber in Oostende in de eerste maanden van het beleg, de stad uit Spaanse handen trachtte te houden, komt alleen aan de orde in een eindnoot. (57, eindnoot 59) Op tweede Kerstdag 1601 verraste Vere Maurits met de mededeling dat hij de Spanjaarden van een stormaanval had weten af te houden door aan te bieden onderhandelingen te openen over de overgave van Oostende! Zeer terecht besteedt Simoni aandacht aan de Italiaanse ingenieur en uitvinder Pompeo Targone die Clemens VIII in 1603 als pauselijk geheim wapen naar het Spaanse belegeringsleger stuurde. Targone ontwierp onder andere een gigantische wagen die de Spanjaarden in staat moest stellen de verbinding tussen Oostende en de zee af te snijden en daarnaast bedacht hij allerlei andere ingenieuze belegeringswerktuigen, zonder enig succes overigens. Simoni's belangstelling voor Targone's activiteiten strekt zich echter niet verder uit dan de verschillende illustraties die van zijn constructies bestaan. Het gevolg is dat we voor de meest gedetailleerde 'moderne' studie over het beleg van Oostende nog steeds aangewezen zijn op het in 1887 verschenen werkje van C. A. van Sypesteyn, *Het merkwaardig beleg van Ostende 5 juli 1601-22 september 1604* (Den Haag). Merkwaardig genoeg verwijt Simoni juist Van Sypesteyn gebrekkige kennis van boekgeschiedenis omdat het hem niet lukte te achterhalen wie de auteur van de *Belagerung* was. (31-32) Simoni heeft dat raadsel opgelost, maar verder is haar boek slechts een aanvulling op Van Sypesteyn.

Olaf van Nimwegen

F. Scholten, *Sumptuous memories. Studies in seventeenth-century Dutch tomb sculpture* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2003; Zwolle: Waanders, 2003, 272 blz., ISBN 90 400 9475 6).

Wie de Nieuwe Kerk in Amsterdam bezoekt ziet tegenwoordig aan de achterkant van het praal-

graf van Michiel de Ruyter een glazen scherm waardoor de kist met het lichaam van de zeeheld zichtbaar is. Toen koningin Wilhelmina voor haar zilveren jubileum in 1923 toestemming werd gevraagd bij de restauratie van het graf van Willem van Oranje op eenzelfde wijze diens kist in het zicht te laten plaatsen, wees zij dat verzoek echter af omdat 'dit Roomsch zoude zijn', met andere woorden zou lijken op heiligenverering. Dit kleine incident laat zien dat er roomse en niet-roomse gewoonten waren bij het omgaan met doden en hun grafmonumenten. De dissertatie van de kunsthistoricus Frits Scholten, conservator beeldhouwkunst bij het Rijksmuseum, gaat uitgebreid in op het 'probleem' van de protestantse landen en met name van de Republiek hoe vorm te geven aan grafmonumenten voor aanzienlijken zonder de katholieke iconografie te volgen. Na de studie van Elisabeth Neurdenburg over de zeventiende-eeuwse beeldhouwkunst uit 1948 is dit de eerste nieuwe en originele bijdrage aan dit onderwerp.

In een inleiding bespreekt Scholten alle ins en outs hoe zo'n praalgraf tot stand kwam en welke verwachtingen eraan waren verbonden. Daarna behandelt hij de geschiedenis van het beeldhouwersatelier van Hendrick de Keyser, die het grafmonument voor Willem van Oranje in Delft ontwierp en zo een van de eerste protestantse vorstentombes schiep (1614-1622). Zijn zoon Pieter maakte naast enkele andere tombes en epitafen het niet meer bestaande en schijnbaar met Delft concurrerende grafmonument van graaf Willem Lodewijk, de Friese stadhouder, in Leeuwarden. Vervolgens komt het werk van François Dieussart ter sprake. Hij staat voor de introductie van de classicistische beeldhouwkunst in de Republiek, mede door toedoen van de spil in het culturele leven, de bijna onvermijdelijke Constantijn Huygens. Hier betreft het vooral het prachtige grafmonument van stadscommandant Charles Morgan (1645) in de Grote Kerk in Bergen op Zoom. Dan analyseert Scholten de beeldtaal van het opmerkelijke monument voor de mislukte, in de lucht gevlogen admiraal Jacob van Wassenaer Obdam (1667) uit de Grote Kerk in Den Haag door Bartholomeus Eggers en die van vele andere zeehelden, die juist in het eerste stadhouderloze tijdperk zeer werden gevierd. Het laatste hoofdstuk bevat de poging van de adel door enkele opvallende grafmonumenten uit de jaren zestig en zeventig, bijvoorbeeld in de kerken van Midwolde, Katwijk-Binnen, Stedum en Stavenisse zich 'op de kaart' te zetten tegen de zich steeds nadrukkelijker manifesterende burgerpatriciërs. Bij het ontstaan van deze tombes speelden de weduwen een belangrijke rol, niet in het minst doordat zij door Rombout Verhulst, die een aantal van deze monumenten ontwierp en uitvoerde, prominent werden afgebeeld. Zij waakten er over hun overleden echtgenoten om zich later bij hen te voegen in hun eeuwige slaap. Daarom werden zij ook in hun onderkleding voor het slapen gaan afgebeeld! Een epiloog wijdt dan nog aandacht aan de vele bezoekers van deze monumenten, die al snel volop in de belangstelling stonden, en aan de beoefenaars van de oudheidkunde. Antiquaren gingen tombes bestuderen, afbeeldingen verzamelen en opgravingen verrichten. Zij waren de voorlopers van Scholten zelf.

Deze kunsthistorische publicatie heeft, zoals hierboven al doorschemerde, een duidelijk cultuurhistorische benadering. In de nieuwe Republiek met haar heersende publieke gereformeerde religie konden natuurlijk geen graftombes verrijzen met een traditionele katholieke iconologie. Er zat dus een theologische kant aan de nieuwe ontwerpen, maar er was ook een politieke component, die zowel voor het graf van Willem van Oranje als de latere gedenktekens voor zeehelden gold. Van de kant van de predikanten bestond groot verzet tegen beeldhouwkunst in de kerkgebouwen en dat verdween allengs. Aan de hand van de bijna honderd bestaande graven en epitafen laat Scholten, geholpen door een paar contemporaine tractaten, zien hoe het katholieke beeld, waarin de overledene door het opdragen van missen met de levenden verbonden bleef, werd vervangen door het in de grafmonumenten uitdragen van een voorbeeldig christelijk en vooral in velerlei opzichten deugdzaam leven. Dit nam niet weg dat de tombes

door bijvoorbeeld hun hoogte duidelijk bleven aangeven tot welke stand ('dignitas') de overledene had behoord. Hendrick de Keyser doorbrak aan het begin van de eeuw met zijn monument voor Willem van Oranje definitief de opvatting van het katholieke vorstengraf met boven de vorsten knielend in gebed afgebeeld en beneden de dode lichamen, zoals hij het van het Franse Saint Denis kende. Oranje zit als veldheer voor zijn in nachtkleding gehulde met de armen ter weerszijden schijnbaar slapende dode lichaam. Ook de erbij afgebeelde deugden zijn andere dan bij katholieke monumenten. Scholten noemt dit concept republikeins, een in dit verband enigszins twijfelachtige term, die hij ook reserveert voor het feit, dat de Staten-Generaal later bij het ontbreken van de stadhouders zeer in de weer was voor Wassenaer Obdam en andere zeehelden om indruk te maken met hun monumenten. Of dit republikeins moet worden genoemd is maar de vraag want bijvoorbeeld het enorme gedenkteken voor Michiel de Ruyter dateert van 1677-1681. Maar het aantal wijst er zeker op dat in de jaren vijftig en zestig met hun vele oorlogen een grafmonument voor een gevallen zeeheld van groot belang werd geacht en dat was uniek in Europa. Het feit dat er toen geen Oranjes meer waren, was misschien internationaal verwarrend, zoals de auteur meent, maar eerder had al geen van de opvolgers van Willem van Oranje een grafmonument gekregen. Ironisch is dan wel weer, dat de vormgeving van het monument voor de 'republikeinse' anti-held Van Wassenaer Obdam met zijn staande figuur (als Hercules) terugging op de katafalken voor de overleden Spaanse Habsburgers.

Afgezien van deze aanmerkingen en het feit dat er soms herhalingen in het boek voorkomen (drie hoofdstukken verschenen eerder in artikelvorm) is dit welkom onderzoek. Hier wordt, ondersteund door vele mooie afbeeldingen, een onbekend terrein blootgelegd. Naast de analyse van allerlei invloeden, die de kunstenaars ondergingen, stelt Scholten hun schepping in een bredere context. Verder laat hij aan de hand van archiefbronnen zien hoe het produceren van een grafmonument in zijn werk ging. Na discussies met de opdrachtgever over ontwerp en uitvoering kunnen wij alles volgen van de ruwe blokken marmer tot de plaatsing (het hekwerk was in de prijs inbegrepen, het transport niet). De auteur verdient alle lof voor zijn zorgvuldige benadering in dit prachtige boek.

E. O. G. Haitsma Mulier

B. Noak, *Politische Auffassungen im niederländischen Drama des 17. Jahrhunderts* (Dissertatie Freie Universität Berlin 2001, Niederlande-Studien XXIX; Münster, New York, München: Waxmann, 2002, 317 blz., €34,80, ISBN 3 8309 1145 9).

Het is verbazingwekkend hoe nauw politiek en toneel in de Gouden Eeuw met elkaar waren verweven. Een groot aantal treurspelen ging op een heimelijke, dubbelzinnige wijze over brandende politieke vraagstukken, terwijl de bevolking zich daarmee niet had in te laten. Zo'n politieke lading ontbrak vooral bij historiedrama's — tragedies rond echte of vermeende historische gebeurtenissen — zelden: de geschiedenis was de beste leermeester. Het voorbeeldig overzicht van Mieke B. Smits-Veldt, *Het Nederlandse Renaissancetoneel* (Utrecht, 1991) besteedt veel aandacht aan de actueel-politieke functie van toneelstukken en roept op tot nader onderzoek. Toch voelen literatuurhistorici zich daartoe nauwelijks aangetrokken, op H. Duits na. Dit boek, dat als dissertatie in Berlijn is verdedigd, vormt dan ook een welkome aanwinst.

De probleemstelling van het werk lijkt op het eerste gezicht duidelijk. De auteur wil onderzoeken en illustreren hoe de actuele politiek-theoretische discussie in de zeventiende-eeuwse Republiek tot uitdrukking kwam in historiedrama's. Eerst wordt daarom een overzicht ver-